

Agnieszka Krzysztof-Świdarska

Duchowość (według) rzeźbiarza

Artyści absolwenci
Państwowego Liceum
Sztuk Plastycznych
im. Antoniego Kenara
w Zakopanem
o rozumieniu
i doświadczaniu
duchowości

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIwersYTETU IGNATIANUM
W KRAKOWIE

KRAKÓW 2025

SPIS TREŚCI

Podziękowania	9
1. Przedmowa	11
2. Wstęp	17
2.1. Przedstawienie problemu badawczego	17
2.2. Wybrane teorie duchowości	
2.2.1. Naturalistyczne koncepcje duchowości 2.2.2. Syntetyzujące akademickie koncepcje duchowości	18
2.3. Wybrana grupa badana	39
2.4. Przegląd literatury	41
2.5. Wydłużony czas przebywania w terenie – wcześniej- sze, niekonkluzywne badania własne prowadzone w latach 2013–2017	
2.5.1. Orientacje religijne a postawa twórcza (2013) 2.5.2. Ideologia, przekonania, wartości i style kreatywności (2015) 2.5.3. Twórczość a postawy wobec śmierci (2017)	45
2.6. Cel pracy	56
2.7. Pytania badawcze	56
2.8. Kwestie etyczne	57
3. Metoda	59
3.1. Założenia filozoficzne badania	59
3.2. Wybrana strategia badawcza	60
3.3. Usytuowanie badaczki	61
3.4. Strategia doboru miejsc i osób badanych	62

3.5. Sposoby zbierania danych	65
3.6. Analiza danych	66
3.7. Sposoby walidacji wyników	66

4. Prezentacja i analiza materiału badawczego 69

4.1. Rozumienie duchowości

4.1.1. Definiowanie duchowości 4.1.2. Powstawanie duchowości 4.1.3. Duchowość a sfera nadprzyrodzona 4.1.4. Stosunek duchowości do religijności 4.1.5. Duchowość a człowieczeństwo 4.1.6. Duchowość a społeczeństwo 4.1.7. Inne znaczenia duchowości	71
--	----

4.2. Doświadczenie duchowości

4.2.1. Doświadczenie duchowości poprzez tworzenie 4.2.2. Doświadczenie duchowości „efekt uboczny” tworzenia sztuki 4.2.3. Duchowość własna odbierana po czasie za pośrednictwem dzieła 4.2.4. Doświadczenie duchowości poprzez kontakt z naturą 4.2.5. Doświadczenie duchowości poprzez religię 4.2.6. Nieustanne doświadczenie duchowości 4.2.7. Niedoświadczenie duchowości na co dzień 4.2.8. Doświadczenie duchowości poprzez kontakt z kulturą i sztuką 4.2.9. Doświadczenie duchowości poprzez kontakt cielesny 4.2.10. Doświadczenie duchowości poprzez macierzyństwo 4.2.11. Doświadczenie duchowości wymaga wysiłku	111
--	-----

4.3. Praktykowanie duchowości

4.3.1. Praktykowanie duchowości poprzez pracę twórczą 4.3.2. Praktyki religijne 4.3.3. Praktykowanie duchowości poprzez kontakt z naturą 4.3.4. Duchowość New Age 4.3.5. Praktykowanie duchowości cały czas 4.3.6. Praktykowanie duchowości poprzez przemyślenia 4.3.7. Praktykowanie duchowości poprzez kontakt z bliskimi, psychoterapię, czytanie książek i słuchanie podkastów, aktywność fizyczną oraz „nicnierobienie”	125
--	-----

4.4. Związek duchowości z pracą twórczą

4.4.1. Duchowość jako cel (motywacja) pracy twórczej 4.4.2. Sztuka jako nośnik duchowości 4.4.3. Duchowość wyrażona w kulturze 4.4.4. Sztuka otwiera odbiorców na duchowość 4.4.5. Duchowość w relacji z odbiorcami 4.4.6. Sztuka otwiera artystę na duchowość 4.4.7. Zmagania duchowe w procesie twórczym 4.4.8. Tematyka religijna dzieł 4.4.9. Sztuka należy do sfery sacrum 4.4.10. Duchowość daje siłę do pracy twórczej

4.4.11. Artysta jako przekaznik siły wyższej 4.4.12. Sztuka jako „zaklinanie” 4.4.13. Twórczość towarzyszy duchowości	134
4.5. Wyniki badania przypadków odstających	150
5. Dyskusja wyników	153
5.1. Rozumienie duchowości	
5.1.1. Definiowanie duchowości 5.1.2. Powstawanie duchowości 5.1.3. Duchowość a sfera nadprzyrodzona 5.1.4. Stosunek duchowości do religijności 5.1.5. Duchowość a człowieczeństwo 5.1.6. Duchowość a społeczeństwo 5.1.7. Zła duchowość 5.1.8. Rozumienie duchowości poprzez analogię do sztuki	153
5.2. Doświadczanie duchowości	171
5.3. Praktykowanie duchowości	174
5.4. Związek duchowości z pracą twórczą	177
6. Podsumowanie	185
Bibliografia	195
Załącznik nr 1: Informacja dla osób badanych	215
Indeks osób	217
Summary	221

PODZIĘKOWANIA

Dziękuję całej mojej rodzinie za pomoc, wsparcie i wiarę w moje siły. Przede wszystkim jednak dziękuję mojemu mężowi, dr. Krzysztofowi Krzysztofowi, bez którego nie byłoby ani tej książki, ani mojego życia w obecnej postaci.

Dziękuję szczególnie Fundacji im. Mateusza Grabowskiego (MB Grabowski Fund, United Kingdom) za wsparcie finansowe (i nie tylko), dzięki któremu mogłam rozpocząć przygodę z badaniami w kręgu absolwentów Państwowego Liceum Sztuk Plastycznych im. Antoniego Kenara w Zakopanem.

Dziękuję również wszystkim moim badanym za wsparcie, pełne ciekawych refleksji wywiady.

Dziękuję Pani Profesor Halinie Grzymała-Moszczyńskiej i dr. Jackowi Prusakowi za wsparcie merytoryczne i emocjonalne.

Dziękuję mgr Annie Schab-Przybycień za dokładny proof-reading i wynikające z niego cenne uwagi. Z góry oferuję się w kwestii Jej doktoratu.

Dziękuję również mojej przyjaciółce Amandzie Wojtowicz za wsparcie na wszystkich możliwych frontach.

Wreszcie dziękuję moim dzieciom, że nie pozwoliły, by praca pochłonęła mnie ponad granice zdrowia.

1. PRZEDMOWA

Nie badamy ryb morskich w jeziorze ani rzekotek drzewnych na pustyni. Badamy każdy organizm w miejscu jego przystosowania i w naukach biologicznych jest to tak naturalne, że nie przyjmuje się nawet wypowiadać wprost na ten temat. Zrozumiałym *per se* jest bowiem badanie mechanizmów rządzących konkretnym rodzajem przystosowania w miejscu, gdzie on zachodzi. W naukach społecznych, zwłaszcza w psychologii, z niewiadomych przyczyn, o których można by tylko spekulować, przestaje to być tak oczywiste. Być może to właśnie poczucie wyjątkowości człowieka jako gatunku o nieograniczonych możliwościach adaptacji przyczynia się do prób badania populacji ludzkiej niezależnie od warunków i kultury.

W związku z próbą wyjścia poza tę tendencję, relatywnie wąskie środowisko artystyczne, związane z Państwowym Liceum Sztuk Plastycznych im. Antoniego Kenara, dostarcza jedyne w swoim rodzaju „poligonu doświadczalnego” związanego z rozumianą szeroko ludzką duchowością nie tylko w kontekście religii, ale jako ogół procesów zmierzających do poradzenia sobie ze świadomością ludzkiej kondycji egzystencjalnej (Socha, 2014a). Zwłaszcza, że jest to szkoła szczególna, która z rozwijania duchowości i wrażliwości swoich absolwentów uczyniła od samego początku swojego istnienia część programu nauczania (Jaworski, 1968). Ponadto, w podejściu psychologicznym sztuka czy twórczość artystyczna uznawana jest za jeden z obszarów duchowości (Socha, 2000). Gdzie zatem przejawów duchowości może być więcej niż w szkole artystycznej? Przyjrzyjmy się rybie w oceanie jej występowania.

Wnioski z badań na tej wąskiej i specyficznej próbie można następnie weryfikować, badając inne grupy, by sprawdzić uniwersalność obserwowanych mechanizmów i procesów. Można również przenosić wnioski na inne podobne grupy, co świadczy o kryterium dobroci metodologicznej badań jakościowych odpowiadającej trafności zewnętrznej (Stemplewska-Żakowicz, 2010, s. 89). Opierając się na możliwości tzw. generalizacji jakościowej, można poszukiwać eksperymentalnych metod wywoływania zaobserwowanych procesów w szerszej populacji, wychodząc tym samym poza samoopisowe czy jakościowe metody w psychologii akademickiej (Maison, 2022, s. 9). Wreszcie warto eksplorować wspomniane środowisko ze względów związanych z narastającą potrzebą rozwoju psychologii międzykulturowej. Współcześnie, w przeważającej liczbie opracowań, czynnik kulturowy wydaje się być uwzględniany jedynie jako pewna całość zewnętrzna wobec jednostki a przynajmniej całość funkcjonująca w granicach państw narodowych przedziwnie utożsamianych z kulturowymi (Hofstede, 2009). Ten ostatni rodzaj uogólnienia wydaje się przy tym raczej przestarzałą lub nawet politycznie motywowaną generalizacją. Wiadomo bowiem, że we współczesnym świecie nowe media czy powszechność podróży już dawno nie pozwalają utożsamiać tych pojęć. Również głęboko zakorzenione tradycje wydają się niejednokrotnie różnić rozmaite społeczności w ramach jednego narodu. W tym kontekście podejście *emic*, w którym koncentrujemy się na tym, co lokalne, wydaje się mieć głęboki sens a jego popularyzacja prowadzić do szeroko zakrojonych zmian w nauce, a także w świecie relacji społecznych (Kwiatkowska & Grzymała-Moszczyńska, 2008). W dobie intensywnych migracji a przynajmniej kontaktów kulturowych powinniśmy dostrzegać wielokulturowość współczesnego świata i rozumieć odmienność poszczególnych rozwiązań adaptacyjnych wszelkich ludzkich problemów. Alternatywą jest niestety nie tylko zanik kultur narodowych, ale też kultury w uniwersalnym sensie, wraz z „macdonaldyzacją” współczesnego

świata (Błasiak, 2008). I w tej alternatywie skazana jest na zanik, w pierwszej kolejności, kultura wysoka, która jest wobec swojego uczestnika najbardziej wymagająca. W kontekście przedstawianych badań jest to o tyle ważne, że badane wąskie środowisko artystyczne związane z Państwowym Liceum Sztuk Plastycznych im. Antoniego Kenara rozwinęło się i funkcjonuje na styku tych dwóch zagrożonych współcześnie zjawisk: góralskiej kultury lokalnej oraz kultury wysokiej.

Ujęty w formie książkowej raport z badań został sporządzony zgodnie ze standardami APA w zakresie badań jakościowych oraz dobrych praktyk zalecanych w pracach metodologów badań jakościowych (Anczyk i in., 2019; Levitt i in., 2018). Zawiera zatem: 1) przegląd projektu badania; 2) informację o uczestnikach badania i zasadach ich doboru 3) informację o kryteriach doboru celowego i sposobie rekrutacji uczestników; 4) opis sposobu zbierania danych; oraz 5) analizę danych (Anczyk i in., 2019; Levitt i in., 2018). Zaproponowany został bardzo szczegółowy spis treści, klarownie przedstawiający konteksty teoretyczne, szczegółowo opisaną metodologię badania oraz bogactwo pozyskanego materiału i jego interpretację. Raport rozpoczyna się przedstawieniem problemu badawczego, w tym prezentacją wybranych teorii duchowości, uznanych za szczególnie istotne w końcowej analizie pozyskanego materiału. Pragnę przy tym zaznaczyć, że publikacja ta nie stanowi przeglądu istniejących teorii duchowości. Takie książki już powstały. W tym celu można sięgnąć do wciąż aktualizowanych, wieloautorskich podręczników, takich jak chociażby *Handbook of the psychology of religion and spirituality* pod redakcją Raymonda F. Paloutziana i Crystal L. Park (Paloutzian & Park, 2005a) czy *The Psychology of religion: An empirical approach* pod redakcją Ralpha W. Hooda, Petera C. Hilla i Bernarda Spilki (Hood i in., 2009). Tego rodzaju przeglądy oferują w swoich syntetyzujących pracach między innymi Paweł Socha (*Przemiana: w stronę teorii duchowości*) czy Katarzyna Skrzypińska (*I believe, so I am: Reflections on the psychology of spirituality*) (Skrzypińska, 2023; Socha, 2014a). Niniejsza praca

jest raportem z badań jakościowych, który ma być inspirujący dla teorii duchowości. Inspirujące dane empiryczne są czasem tym, co najlepszego można dać danej dziedzinie. Przedstawiono wybraną, bardzo specyficzną grupę badaną, następnie zaprezentowany został przegląd aktualnych badań dotyczących analizowanego problemu badawczego. Raport objął również informacje o kontekście kulturowym i społecznym badania, w tym o badaniach ilościowych prowadzonych w latach 2013–2018 w Zespole Szkół Plastycznych w Zakopanem, oraz relacjach badaczki z badanym środowiskiem. W badaniach jakościowych kontekst ten jest równie ważny jak opis uczestników (Morse, 2008). Uwzględnione zostały także założenia filozoficzne badania oraz informacje o poszczególnych etapach analizy i zastosowanych sposobach kontroli spełnienia kryteriów dobroci metodologicznej badania jakościowego (Stemplewska-Żakowicz, 2010). Sporo miejsca poświęcono bardzo szczegółowemu i treściwemu opisowi wyników, co jest sposobem walidacji zwiększającym ich wiarygodność (Creswell, 2009). Opis ten zakłada odstępnie od poszukiwania kodów latentnych – ukrytych znaczeń – polegając na dosłownym przekazie treści przez badanych. Natomiast zgodnie z ideą pracy badacza jakościowego jako badacza interpretatywnego, opis zawiera elementy szeroko rozumianej interpretacji, w tym w sposobie opisu i porządkowania cytatów (Wyka, 1993). Celem zachowania przejrzystości zaprezentowano wyniki nie tylko w formie opisowej, ale również w postaci tabelarycznej, a także w postaci graficznego przedstawienia uzyskanego drzewa kodowego. Następnie poświęcono rozdział pogłębionej interpretacji rezultatów w odniesieniu do dostępnej literatury psychologicznej, ze szczególnym uwzględnieniem omówionych uprzednio wybranych teorii duchowości. Na końcu przedstawiono konkluzje i możliwe dalsze kierunki badań, między innymi w postaci proponowanego modelu doświadczenia duchowego, które nabierają sensu i realnych kształtów właśnie dzięki eksploracji tej jakże specyficznej grupy.

Posługując się nadal wprowadzoną na początku metaforą: w czasach, gdy ryba tak często wyciągana jest z wody, zbadajmy najpierw rybę za pomocą dostępnych nam narzędzi w jej naturalnym środowisku; i być może dzięki temu ryba będzie dla nas stworzeniem bardziej zrozumiałym również w warunkach laboratoryjnych.